ΘΕΟΔΩΡΟΣ
ΛΙΝΕΟΔΑΚΕΝ

Aphrodite'nin Kenti Aphrodisias

Kenan Eren
Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü

Aphrodisias antik kenti ve Aphrodisias Müzesi, antik kentte son 50 yılda yoğunlaşan kazı çalışmaları sonrasında önemli bir turistik ziyaret alanı haline gelmiştir. Kentin bugün sahip olduğu arkeolojik önem büyük ölçüde mermerden yapılmış mimarinin ve mimariyle ilişkili kabartma ve yazıların istisnai ölçüde iyi bir şekilde korunmuş olmasından gelir. Bu özelliği sayesinde Asya eyaletinde Roma Dönemi mermer kültürünün iyi araştırılıp anlaşılmasını sağlayan kentlerden biri olmuştur.

Halen "UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi"nde yer alan Aphrodisias antik kentinin "Dünya Miras Listesi"ne adaylık süreci devam etmektedir. Bugün dünya mirası olmaya aday olan kent, Antik Dönem'de Hellenistik ve Roma Dönemi'nin kültürel etkileriyle biçimlenmiş bir kenttir. Özellikle Roma İmparatorluğu'nun merkeziyle yakın ilişkileri kente ayrıcalıklı bir konum kazandırmış, zengin mermer yataklarının desteğiyle İS 1.-5. yüzyıllar arasında bütün Akdeniz dünyasında büyük üne kavuşan, Roma İmparatorluğu'nun dört bir yanında eserler vermiş heykeltıraşlar yetiştirebilmiştir. Kente adını veren Aphrodite kutsal alanının ve kentteki özgün Aphrodite kültünün de kültürel olarak geniş bir çevreyi etkilediği anlaşılmaktadır.

Aphrodisias kentini benzeri diğer Anadolu antik kentlerinden ayıran en önemli özelliklerinden birisi ise, Geç Antik Dönem boyunca da, klasik kent görünümüne ait

Aphrodisias Müzesi bahçesinden Medusa başı.

Aphrodisias Aphroditesi
(Aphrodisias Müzesi)

pek çok öğeyi değişmeden korumayı becermiş olmasıdır. Bu dönemde kente yapılan yatırımlar özünde mevcut yapıların korunmasını ve bazen yeni işlevler için değişiklikler yapılmasını içerir. Bu özelliğiyle varlıklı bir Roma kentinin, Geç Antik Dönem'de önemli bir Bizans kentine dönüşümünün farklı safhalarını izleme olanağı vermektedir.

Aphrodisias Antik Kentinin Konumu

Aphrodisias antik kenti, Aydın ili, Karacasu ilçesi, Geyre beldesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Burası Küçük Asya'nın güneybatısında, antik Karia bölgesi içindedir. Kent, Menderes Irmağı'nın güneyinde, ırmak kollarının (Morsynus-bugünkü adı Dandalaz Çayı) oluşturduğu bereketli vadide bulunmaktadır. Morsynus ırmağı kent etrafında yaklaşık 475 km² bir alanın sulanmasını sağlamaktadır. Morsynus'un da kaynağının yer aldığı Kadmos Dağı (bugünkü Akdağ veya yerel halkın kullandığı şekliyle Babadağ) 2308 m yüksekliğindedir ve bütün havzaya hâkim bir konumdadır. Kentin kurulduğu vadi hem verimli tarım alanlarına, hem de vadinin özellikle kuzey kısmında çömlek üretimine elverişli killi topraklara sahiptir. Ancak kentin Antik Dönem'de en büyük zenginlik kaynağını, Babadağ eteklerinde ve kentin güneyinde yer alan mermer ve zımpara taşı ocakları sağlamıştır.

Araştırma Tarihi

Aphrodisias kentinin 18. ve 19. yüzyıllarda pek çok gezgin tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir. William Sherard, Charles Texier, Charles Fellows, Philippe Le Bas ve William Waddington gibi gezginler burayı ziyaret etmiş ve gördükleri harabeleri antik kaynaklarda geçen Aphrodisias olarak tanımlamışlardır. Kentte ilk kazıları ise 1904 ve 1905 yıllarında Paul Gaudin başkanlığında Fransızlardan oluşan bir ekip gerçekleştirmiş ve A. Boulanger 1911 yılında, Gaudin kazılarında ulaşılan sonuçları bir rapor olarak yayımlamıştır. Daha sonra 1937 ve 1938 yıllarında, Giulio Jacobi başkanlığında bir İtalyan arkeolog ekibi de kentte çalışmalar yapmıştır.

Sebasteion

Hamah'dan...

Tetrapylon

Kentteki sistematik kazılar ise 1961 yılında, New York Üniversitesi adına Prof. Dr. Kenan Erim başkanlığında başlamış ve Kenan Erim 1990 yılında vefat edene kadar kazı başkanlığını sürdürmüştür. Bu dönemde kazı programı, özellikle kentin merkezindeki anıtsal yapıları ortaya çıkarmaya yönelik olarak düzenlenmiştir. Başta Aphrodite kutsal alanı olmak üzere, Bouleuterion, Tiyatro, Sebasteion, Hadrian Hamamları ve Stadion'da çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kent hem yapıların çok iyi korunmuş olması hem de bunlarla bağlantılı pek çok heykel, kabartma ve yazıtın ele geçmesiyle olağanüstü zenginlikte bir buluntu envanterine sahip olmuştur. 1979 yılından beri, kazıda bulunan en önemli buluntular antik kentin içerisinde yer alan müzede sergilenmektedir. Ayrıca bu dönemde başlamış olan Tetrapylon'un anastilosisi (yeniden ayağa kaldırılma) projesi 90'lı yılların başında tamamlanmıştır.

1990 yılından sonraki kazılar, Oxford Üniversitesi'nden Prof. Dr. R. R. R. Smith başkanlığında yürütülmektedir ve New York Üniversitesi bünyesindeki Institute of Fine Arts kazının ana sponsorluğunu üstlenmiştir. Araştırma programı ise bir yandan yeni kazı alanlarında çalışırken, bir yandan da mevcut buluntuların daha detaylı belgelenmesi, konservasyonu ve yayını üzerine yoğunlaşmıştır. Kazı çalışmaları kapsamında bir yandan kent planını ve Aphrodisias'ın kentsel gelişimini anlamaya yönelik yeni belirlenen alanlarda daha küçük ölçekli kazılar yapılmaktadır. Diğer yandan ise kent merkezinde yer alan Güney Agora'nın ve agorada yer alan anıtsal boyuttaki havuzun ve Sebasteion'u Aphrodite kutsal alanına bağlayan kuzey-güney doğrultulu geniş caddenin ortaya çıkarılması üzerinde çalışılmaktadır. Mevcut yapıların konservasyonu ve restorasyonu da kazı projesinin önemli unsurlarından birisidir ve mevcut çalışmalar Sebasteion'un güney yapısı ve anıtsal giriş kapısının anastylosisi ve Hadrian hamamlarının kapsamlı bir konservasyon projesini içermektedir. Ören yerinde ele geçen bütün plastik nitelikli mermer parçalar kazı ekibi tarafından sistematik olarak kataloglan-

Güney Agora

mış ve bu süreçte inşa edilen depo binalarına yerleştirilmiştir. Sebasteion'daki çalışmaların uzantısı olarak ise, müzeye inşa edilen ek binaya Sebasteion yüksek kabartmaları yerleştirilmiştir. Ayrıca anıtsal yapılara ait detaylı mimarlık tarihi araştırmaları ve bir mimari parçalar envanteri oluşturma çalışması da bulunmaktadır.

Kentle ilişkili en zengin buluntu gruplarından birisini de olağandışı zenginlikteki epigrafi buluntuları oluşturur. Charles Fellows, William Waddington, William Paton ve Louis Robert gibi araştırmacılar 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısında kentin yazıtlarını incelemişlerdir. Ancak sistematik kazıların başlamasıyla birlikte ele geçen yazıt sayısı büyük ölçüde artmış ve kent tarihine ilişkin en zengin bilgi kaynağını oluşturmuştur. Hazırlanan bir projeyle bu zengin yazıt arşivine internet üzerinden serbestçe ulaşmak da mümkün kılınmıştır.

Kentin Kurulduğu Bölgenin Erken Tarihi

Aphrodisias kentinin kurulduğu alan Prehistorik Devir'den itibaren yerleşim görmüştür. Prehistorik yerleşme iki höyük üzerinde konumlanmıştır (Tiyatro Tepesi ve Pekmez Höyük) ve yaklaşık olarak 200 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Buradaki en erken çanak-çömlek örnekleri Neolitik Dönem'e kadar gider ama Pekmez Höyük üzerinde yer alan ve kesin olarak tanımlanmış ilk yerleşme İÖ 2700-2600 yılları arasına tarihlenmektedir. Arkeolojik araştırmalarda bulunan mimari kalıntılar ve çanak-çömlek örnekleri, buradaki yerleşmenin yaklaşık İÖ 2200'e kadar devam ettiğini göstermektedir. Buluntular, Denizli'nin Çivril ilçesinde bulunan ve Batı Anadolu'da en iyi belgelenmiş prehistorik yerleşmesi olan Beycesultan'ın İlk Tunç Dönemi çanak-çömlek örnekleriyle büyük benzerlikler taşımaktadır.

Aphrodite Tapınağı

Yayınlarda zaman zaman Akropolis Tepesi olarak da adlandırılan Tiyatro Tepesi'nde, İÖ 2200-1900 yılları arasına tarihlenen bir yeniden yerleşim evresi bulunmaktadır. Bu evreyi, megaron benzeri yapıların da yer aldığı ve yaklaşık İÖ 1900-1600 arasına tarihlenen son evre takip eder. Bu tarihten sonra yerleşme büyük bir tahribat geçirmiştir. Sınırlı sayıda olsa da bulunan Geç Bronz Çağı ve Erken Demir Çağı objeleri burada küçük, köy tipi bir yerleşmenin bu tarihten sonra da devam etmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Tiyatro Tepesi'nde yapılan kazılarda, İÖ 7. ve 6. yüzyıllara tarihlenen Lidya üretimi veya Lidya üretiminin yerel taklitleri olarak nitelendirilebilecek çanak-çömlek parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca yaklaşık olarak İÖ 600 civarına tarihlenen, İonya üretimi "yabankeçisi" tipi kapların da benzerleri bulunmuştur. Roma Dönemi Bouleterion'u kazısı sırasında bulunan, üzerinde bir grafiti bulunan seramik parçası İÖ 6. yüzyıla tarihlenmektedir ve üzerindeki grafiti Lidya krallığı dışında keşfedilmiş, az sayıdaki Lidya dilinde yazıtlardan biridir.

Aphrodite kutsal alanında ele geçen mermer heykel parçaları ve yine mermerden yuvarlak bir kaide parçası, burada Arkaik Dönem'de anıtsal mimarinin bulunduğu şeklinde yorumlanmıştır; ancak eldeki mevcut veriler bu varsayımı destekleyecek düzeyde değildir. Kutsal alanın Arkaik Dönem'ine ait malzemenin yeniden değerlendirilmesi amaçlı bir çalışma yürütülmektedir ve görüldüğü kadarıyla bir grup pişmiş topraktan oturan ana tanrıça figürini ve mermerden yapılmış aslan heykellerine ait parçalar kutsal alanın Arkaik evresine aittir. Şu âna kadar bulgular basit bir sunak yapısının olabileceğini göstermektedir; ancak Geç Roma Dönemi'nde taşınıp bir kısmı sur inşaatında kullanılmış olan aslanların orijinal konumuna ait bir bulguya erişilememiştir.

Kesin olarak tapınağın erken evresine ait olduğu tespit edilen duvar kalıntıları ve bir mozaik zemine ait kalıntılar İÖ 3. yüzyıl başına tarihlenmektedir ve bu kalıntıların peribolos planlı bir sekos'a ait oldukları düşünülebilir. Mevcut bulgular Aphrodisias kentinin kurulduğu alanda, antsal kent merkezi kurulana kadar, varlığı bilinen tek anıtsal yapının bu tapınak olduğunu ortaya koymaktadır. Tapınağın yöneliminin Kadmos Dağı ile ilişkili olduğu ve Roma Dönemi'nde kurgulanan

Aphrodisias Müzesi bahçesinden bir lahit.